

Чорноморський національний університет імені Петра Могили

Факультет політичних наук

Кафедра політичних наук

**Особливості феномену маргінальності (на прикладі виборчих процесів
України 2015 - 2020)**

АВТОРЕФЕРАТ

дипломної роботи

на здобуття освітнього ступеню «магістр»

Виконала:

студентка VI курсу групи 631

Галузь знань: 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Спеціальність: 052 «Політологія»

Химинець Валерія Юріївна

Науковий керівник:

кандидат політичних наук, кафедри політичних наук

Громадська Наталя Анатоліївна

Миколаїв – 2021

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми роботи. Проблема маргінальності завжди привертала увагу політологів, соціологів, правознавців, психологів, що займаються вивченням «перехідного», «периферійного», «суперечливого» в поведінці індивідів і груп в різних просторах: культурному, національному, релігійному, соціальному, політичному.

Політична маргінальність як суспільне та політичне явище відіграє важливу ролі у функціонуванні політичної системи. Однак в переломні, кризові періоди суспільного розвитку роль маргінальних груп і прошарків зростає.

Українська соціально-політична реальність вимагає переосмислення даної проблематики, адже за останні десятиліття спостерігається масова маргіналізація по відношенню до політичної участі з боку громадян.

Зростання кількості маргінальних груп населення зазвичай відбувається при переході від однієї політичної системи до іншої, коли вже відбувається фатальна руйнація традиційних політичних, економічних, соціальних інститутів. Істотна кількість людей вимушена радикально переосмислити власні політичні орієнтації та цінності.

Дослідження явища політичної маргінальності є важливим для розуміння повної картини функціонування політичної системи України. Маргінальні верстви населення є безпосереднім учасником політичних процесів в Україні, тому важливо відрізнити їхню поведінку та вплив на перебіг виборчих кампаній.

Стан наукової розробки дослідження. Проблема маргінальності цікавить велику кількість іноземних та українських науковців. Піонерами дослідження поняття «маргінальності» вважаються Дж. Манчіні, Р. Парк, Е. Стоунквіст. На феномен політичної маргінальності вперше звернули увагу американські дослідники І. Горовиць та М. Лейбовиць, але запропонований ними опис явища стосується більше соціальної маргінальності в контексті

політики. Серед сучасних дослідників великий внесок зробив А. Вафін, який вперше розглянув явище політичної маргінальності як суто політичний феномен, Н. Іванова, С. Скоринін, Шибутані Т.

Інтерес становлять роботи американських політологів С. Келлі, В. Маєра, Е. Фаулера, які запропонували практичний вимір маргінальності на виборах. В українській політичній науці феномен політичної маргінальності ще слабо досліджено, але перші кроки в цьому напрямі почали робити В. Карпо, Л. Кемалова, О. Матета.

Об'єктом дослідження є феномен маргінальності в політичному просторі.

Предметом дослідження виступають особливості феномену маргінальності на прикладі виборчих процесів в Україні 2015-2020 рр.

Метою магістерської роботи є розробка концептуальних основ розуміння феномену маргінальності в політичному просторі, а також сучасних форм прояву маргінальності в українському суспільстві в період виборчих процесів.

Враховуючи мету дослідження, поставленні наступні завдання роботи:

- розглянути наукові підходи дослідження феномену маргінальності;
- розробити категоріальний апарат дослідження;
- визначити характерні особливості поведінки маргінальних груп;
- порівняти дослідження маргінальності в Сполучених Штатах Америки та в Україні;
- розробити типологію маргінальних виборців в Україні
- надати рекомендації щодо зниження рівня політичної маргінальності під час виборчих процесів

Методи дослідження. У ході дослідження було використано комплекс загальнонаукових, спеціальних та спеціалізованих методів наукового пізнання.

Серед загальнонаукових методів основними стали аналіз і синтез, дедукція та індукція, абстрагування та конкретизація, аналогія. Спеціальні

методи: соціологічний (описовий – для створення цілісного уявлення про характер явища маргінальності); метод спостереження дозволив сформулювати закономірності та тенденції у поведінці маргінальних груп; структурно-функціональний метод дозволив проаналізувати політичну маргінальність як об'єктивне явище; системний метод для розгляду проблеми маргінальності в її системній цілісності; порівняльний метод допоміг порівняти спільні та відмінні риси вітчизняної та американської практики дослідження маргінальних груп.

Новизна дослідження. В українській політичній науці комплексне вивчення аспектів феномену маргінальності у виборчих процесах відбувається вперше.

Результати даного дослідження можна використовувати при викладанні таких політологічних дисциплін, як «Загальна теорія політики», «Порівняльна політологія», «Політична соціологія», «Технології політичних процесів», «Технології електоральних досліджень». Матеріали магістерського дослідження можуть бути використаними для розробки авторського курсу з політології.

Апробація дослідження. Наукова робота була апробована в рамках всеукраїнської студентської наукової конференції «Могилянські читання - 2020». Основні положення роботи були апробовані Регіональним громадським обговоренням «Політологічний марафон: сучасні виклики політичної науки» на базі Асоціації політологів Півдня.

Структура дослідження. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Робота виконана на сторінок 86, основний текст становить 69 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДОСЛІДЖЕННЯ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми, визначено об'єкт, предмет, мету, основні завдання, методи, які використовувалися при дослідженні проблематики. Також розкрито наукову новизну результатів дослідження і практичне значення роботи.

У **першому розділі «Теоретичний аспект феномену «маргінальності» в політичній науці»** розкривається сутність поняття «маргінальність», наводяться різні підходи до вивчення досліджуваного предмету.

У *підрозділі 1.1 «Теоретичні інтерпретації проблеми маргінальності»* з'ясовані основні підходи до розуміння даного феномену та розкриті основні характеристики явища маргінальності в сучасній науці. Визначається, що тема маргінальності в політичному контексті є проблемою, що недостатньо досліджена в теоретичному полі.

На думку дослідників, неоднозначне сприйняття поняття маргінальності обумовлено наступними обставинами:

- це поняття вживається в різних наукових дисциплінах (філософія, соціологія, соціальна психологія, психологія, культурологія, політологія, економіка і т.д.) в різних значеннях або розглядається під різними кутами зору;
- в залежності від типів маргінальності це поняття застосовується в різних значеннях;
- невизначеність змісту цього поняття ускладнює уявлення самого явища в контексті соціокультурних процесів.

Маргінальність у найширшому розумінні можна визначити як позначення пограничного характеру соціальних, культурних, економічних, політичних та інших позицій індивідів або груп.

У *підрозділі 1.2 «Категоріальний апарат дослідження політичної маргінальності»* дослідження автором вироблено категоріальний апарат феномену політичної маргінальності, представлений у відповідному

підрозділі. Наводяться дефініції таких понять як «політична маргінальність», «маргінальний політик», «маргінал», «маргінальна маса», «маргінальні фігури», «політична апатія», «абсентеїзм», «аномія», «маргінальна свідомість», «маргінальний виборець», «електоральна поведінка», «політична мобільність», «політична ідентичність», «політичний нігілізм».

У другому розділі **«Особливості електоральної поведінки маргінальних груп»** автором визначаються перелік рис притаманним маргінальним групам та охарактеризовано моделі електоральної поведінки у виборчих процесах. Наводяться приклади виміру політичної маргінальності в Сполучених Штатах Америки та в результаті дослідження сформульовані характерні риси маргінальності притаманні американському суспільству.

У підрозділі 2.1 *«Поняття електоральної поведінки та маргінальних груп»* було розглянуті основні типи електоральної поведінки та визначенні їх характерні риси.

Патріархальний - для даного типу електоральної поведінки характерні:

- однакове голосування,
- висока явка,
- переважання в мотивах голосування думки авторитетних осіб,
- домінування персоналістського вибору,
- слабе вираження власне політичних орієнтацій населення.

Традиційний - всередині даного типу за доцільно виділити дві моделі голосування: традиційне партійне (ідеологічне) і консервативне (інерційний).

Клієнтарний - відрізняє:

- домінування раціонального вибору в мотивах голосування,
- середній (або трохи нижче середнього) рівень явки,
- залежність останньої від якості політичної пропозиції і агітаційної активності основних гравців.

Протестний - основні носії даного типу - люди старшого покоління, виховані в традиціях радянської епохи, освічена молодь і представники інтелігенції (в соціокультурному розумінні цього слова).

Маргінальний тип електоральної поведінки характеризують такі особливості:

- низький ступінь лояльності чинним політичним інститутам,
- неприйняття нормативних процедур,
- негативна мобілізація,
- домінування ірраціонального вибору,
- низька виборча активність.

Маргінальні верстви населення різні за своїм складом, а, отже, і за своїми психологічними особливостями, ідеологією та політичною поведінкою.

У підрозділі 2.2 «Досвід США у вимірі електоральної поведінки маргінальних груп» визначена специфіка дослідження маргінальності в американському суспільстві. Для американської науки характерне дослідження маргінальності у виборців за їхніми політичними преференціями та мотивами голосування. Науковий інтерес мають країни «третього світу» через їх соціально-політичне положення. Маргінальні групи цих країн мають більш яскравий вияв характерних рис та поведінки.

Велика кількість американських дослідників кажуть, про те що маргінальні виборці викинуті з політичних процесів та не проявляють інтересу до виборів та політики в цілому. Можна частково погодитися з відсутністю інтересу у маргінальних виборців до виборчого процесу, проте такі групи виборців становлять великий інтерес для стратегів передвиборних кампаній. Дослідження таких виборців допоможе виявити механізми заохочення та підвищення участі у політичних процесах.

У третьому розділі «Політична маргінальність у виборчих процесах України» увагу зосереджено на специфіці маргінальності у виборчих процесах в Україні.

У підрозділі 3.1 «Моделі поведінки маргінального виборця в українському суспільстві» охарактеризовані типи маргінальних виборців

виходячи із типології маргінальних груп. В українському соціумі можна виділити три види маргінальних виборців:

- Традиційні виборці
- «Нові маргінали»
- Група екстремістських поглядів

На основі цих груп було сформульовані моделі поведінки:

- 1) Для першої моделі характерне голосування переважно на емоційному забарвленні, ірраціонально, піддаючись певним традиціям.
- 2) Для другої моделі характерне ситуативне голосування.
- 3) Для третьої моделі характерний радикалізм у голосуванні.

У підрозділі 3.2 «Шляхи подолання маргінальності в сучасному українському суспільстві» здійснюється аналіз проблем маргіналізації українського суспільства та надаються рекомендації щодо зниження рівня маргінальності під час виборчих процесів. Здійснено спробу створити Індекс маргіналізації для виміру рівня маргінальності в політичних процесах. Індекс обчислюється за математичної формулою та має числове значення, яке і вимірює рівень маргіналізації. Чим числовий показник вищий там рівень маргіналізації більший.

Дослідження поведінки електорату на виборчих процесах показало, що українське суспільство досить маргіналізоване щодо участі у виборчих процесах. Економічні, соціальні, культурні, правові, індивідуальні проблеми стають детермінантами маргіналізації більшості українського суспільства.

У ході наукового дослідження проблематики було отримано наступні **висновки**, яких надаються авторські визначення понять «політична маргінальність», «маргінальна поведінка виборця», надаються рекомендації щодо зниження рівня маргіналізації українського суспільства у політичному процесі.

Множинність різного та довільного використання поняття маргінальності спонукають до уточнення змісту, групуванню різних підходів та аспектів його використання.

Феномен маргінальності можна розглядати у наступних напрямках:

- економічна маргінальність, що характеризується виключенням та втратою економічних зв'язків;

- соціальна маргінальність умовлює появу такого типу маргіналів, як соціомаргінали - ті, хто перебувають в стані незакінченого соціального переміщення з однієї соціальної групи в іншу, або на кордонах соціальних груп;

- політична маргінальність характеризується втратою зв'язків з політичною системою, відчуження від участі у політичному процесі або проявом специфічної поведінки.

- культурна маргінальність, що обумовлена непослідовною зміною ціннісно-нормативного комплексу, що супроводжується руйнуванням усталених норм, переосмисленням раніше непохитних орієнтирів, переоцінкою цінностей. Культурна маргінальність виникає в (вимушеній або свідомо обраній) ситуації просторового існування групи або індивіда в контексті соціокультурних вимог, які суперечать один одному;

- релігійна маргінальність характеризується добровільним відходом маргіналів за рамки пануючих суспільних відносин, звичаїв, релігійних традицій;

- моральна маргінальність формується при відсутності еталона моралі, і призводять до девіантної поведінки.

В ході дослідження було охарактеризовані особливості маргінальної поведінки учасників політичного процесу - виборців. Аналіз зарубіжної та української літератури допоміг виокремити певні характерні особливості маргінальної поведінки:

- низький ступінь лояльності чинним політичним інститутам,
- неприйняття нормативних процедур,

- негативна мобілізація,
- домінування ірраціонального вибору,
- низька виборча активність,
- протестні, часом радикальні, настрої,
- відносна навіюваність, схильність до маніпулятивних дій з боку політичних груп,
- відсутність політичної ідентичності,
- низький рівень інформації про політичні інститути.

Даний перелік є узагальненим переліком характеристик маргінальної поведінки і переважання тих чи інших рис залежить від соціальної та політичної системи, в якій знаходиться маргінал.

В контексті дослідження моделей поведінки маргінальних виборців в Україні була вироблена типологія маргінальних виборців, які проявляються в українському суспільстві.

Були виділені наступні типи:

Традиційна група – це виборці, які голосують переважно на емоційному забарвленні, без раціонального мислення, навіть піддаючись певним традиціям, окрім цього їм властиве проблемне голосування.

«Нові маргінали» - група, до якої входять молодіжні субкультури, політичні біженці, представники інтелігенції, які втратили соціальну ідентифікацію.

Група екстремістських поглядів – група, що представляє радикальні форми участі у виборчому процесі. До цього про шарку входять радикально настроєні виборці, терористичні угруповання, політичні сепаратисти, фанатські угруповання та релігійний екстремізм.

Беручи до уваги усі теоретичні та практичні надбання з приводу політичної маргінальності було надано низку рекомендацій щодо зниження рівня маргінальності українського суспільства:

1) Органи державної влади та місцевого самоврядування мають спонукати населення до участі у виборчих та політичних процесах країни;

- 2) Проведення програм з політичної соціалізації для маргінальних груп;
- 3) На законодавчому рівні забезпечити доступність маргінальних груп до участі у виборчих процесах;
- 4) Проведення соціальних робіт із вразливими групами населення для підвищення їхньої самоідентифікації;
- 5) Забезпечення державою гідної соціальної політики;
- 6) Вдосконалення методики моніторингу поведінки маргінальних груп;
- 7) Налагодження форми зворотного зв'язку між громадянами та органами державної влади;
- 8) На законодавчому рівні закріпити контроль за інформацією, яка циркулює в засобах масової інформації та соціальних мережах.

Вивчення процесів маргіналізації суспільства дозволяє не тільки зафіксувати масштаби та прояви маргінальних настроїв та маргінальної поведінки, але і виявити чинники, які сприяють розповсюдженню маргінальності. Дослідження феномену маргінальності потребує подальшого вивчення та напрацювань для розв'язання різних політичних проблем, в тому числі економічними, соціальними, культурологічними тощо, які пов'язані з маргінальними групами.

ПУБЛІКАЦІЇ

1. Химинець В. Вплив інтернет-ресурсів на електоральну поведінку маргінальних виборців / Могилянські читання – 2020 : Досвід та тенденції розвитку суспільства в Україні : глобальний, національний та регіональний аспекти : XXII Всекур. наук.-практ. конф. : тези доп. : Право. Політичні науки, Миколаїв, 16-20 листоп. 2020 р. / ЧНУ ім. Петра Могили. – Миколаїв : Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили, 2020. – 80 с.

АНОТАЦІЯ

Химинець В. Ю. Особливості феномену маргінальності (на прикладі виборчих процесів України 2015-2020 рр.). – На правах рукопису.

Дипломна робота на здобуття освітнього ступеню «магістр». Чорноморський національний університет імені Петра Могили. – Миколаїв, 2021.

Проблема маргінальності завжди привертала увагу політологів, соціологів, правознавців, психологів, що займаються вивченням «перехідного», «периферійного», «суперечливого» в поведінці індивідів і груп в різних просторах: культурному, національному, релігійному, соціальному, політичному.

Політична маргінальність як суспільне та політичне явище відіграє важливу ролі у функціонуванні політичної системи. Однак в переломні, кризові періоди суспільного розвитку роль маргінальних груп і прошарків зростає.

Українська соціально-політична реальність вимагає переосмислення даної проблематики, адже за останні десятиліття спостерігається масова маргіналізація по відношенню до політичної участі з боку громадян.

Об'єктом дослідження є феномен маргінальності в політичному просторі. Предметом дослідження виступають особливості феномену маргінальності на прикладі виборчих процесів в Україні 2015-2020 рр.

У ході дослідження були визначені основні особливості маргінальності у виборчих процесах, сформульовані моделі поведінки маргінальних груп під час виборів. Автором запропоновані власні рекомендації щодо зниження рівня маргіналізації українського суспільства.

У магістерській роботі наведено нове вирішення актуального наукового завдання з обґрунтування теоретичних положень щодо особливостей феномену маргінальності у виборчих процесах. Результати

дослідження дають підстави сформулювати висновки і рекомендації, що мають теоретичне та практичне значення.

Ключові слова: маргінальність, політична маргінальність, маргінальні групи, політична участь, виборчих процес.

SUMMARY

Khymynets V. Yu. Peculiarities of the phenomenon of marginality (on the example of electoral processes of Ukraine in 2015-2020). – On the rights of the manuscript.

Graduate work for obtaining an educational degree “Master”. Petro Mohyla Black Sea National University. – Mykolaiv, 2021.

The problem of marginality has always attracted the attention of political scientists, sociologists, jurists, psychologists studying «transitional», «peripheral», «contradictory» in the behavior of individuals and groups in different spaces: cultural, national, religious, social, political.

Political marginality as a social and political phenomenon plays an important role in the functioning of the political system. However, in critical, crisis periods of social development, the role of marginal groups and strata is growing.

Ukrainian social and political reality requires a rethinking of this issue, because in recent decades there has been a massive marginalization in relation to political participation by citizens.

The object of research is the phenomenon of marginality in the political space. The subject of the study are the features of the phenomenon of marginality on the example of the electoral process in Ukraine in 2015-2020.

The study identified the main features of marginality in electoral processes, formulated models of behavior of marginalized groups during elections. The author offers his own recommendations for reducing the level of marginalization of Ukrainian society.

The master's thesis presents a new solution to the current scientific problem of substantiation of theoretical positions on the features of the phenomenon of marginality in electoral processes. The results of the study allow us to formulate conclusions and recommendations of theoretical and practical values.

Key words: marginality, political marginality, marginal groups, political participation, electoral process.